

О.Гермайзе

764 10

до д-ра Кайсери
Нарк. тов. ім. Шевченка.

О. Термайзе.
Бібліографічний огляд
Історична література

Львів. Бібліотека
АН. УРСР

Кр. № 08 с. 22. УССР - 1965.

~~1244~~

(293)

В. Герман. зс.

Історична література. Література з української історії на Радянській Україні складає за 1926 рік поважний реєстр, переважно статтів, а то й більшого розміру монографій, що виходили окремо або друкувалися в наших періодичних наукових виданнях.

Оглядаючи видавничі результати праці українських істориків, треба насамперед відзначити надзвичайно відрадний факт, що стався саме 1926 р. це—відновлення археографічної діяльності. Маємо два нових видання Археографічної Комісії при Укр. Акад. Наук. Перше це: „Пам'ятки Українського письменства“ т. I, де уміщено Самійла Величка „Сказаніє о войнѣ козацкой з поляками“, відомий твір, що звичайно називався літописом, хоч літописної форми не має, а навпаки уявляє з себе добре систематизований матеріал в прагматично-історичному вигляді.

Одночасно із цим томом вийшов перший том „Українського Археографічного Збірника“, що розпочала видавати теж таки Археографічна Комісія. В збірнику маємо такі матеріали: В. Щербина „Документи до історії Києва 1494—1835 рр.“, де зібрані, здебільшого із друкованих вже джерел, акти до історії київського самоврядування. Акад. М. Василенко—„Збірка матеріалів до історії Лівобережної України та українського права XVII—XVIII вв.“ Зміст цієї збірки, що складалась на протязі довгої праці автора її, як сам він признається, доволі різноманітний і навіть випадковий; документи торкаються економічної та соціальної істо-

рії Гетьманщини, а також і її правового устрою. В передмові до збірки маємо інтересні думки що до діяльності Гр. Полетики, як матеріал „для того, хто остаточно вирішатиме питання, чи можна вважати Г. А. Полетику за автора Історії Русов?“ Далі йде подана К. О. Лазаревською „Книга Глухівського цеху калачницького“ та подана О. Ю. Гермайзе „Записка об украинском движении за 1914—16 годы“, складена департаментом поліції.

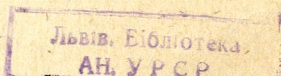
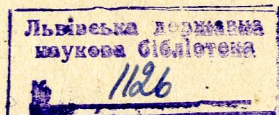
До археографічних видань треба віднести ще й надзвичайно цінну публікацію відділу мистецтва Археологічного Комітету УАН, що належить покійному В. Модзелевському: „Гути на Чернігівщині“; праця ця складається з великого числа документів до історії гут на Чернігівщині; матеріал систематизовано й додано коментарії, що дорівнюють до справжньої наукової розвідки.

Дослідницькі роботи українських істориків видавалися переважно в Києві та Харкові, але треба з приємністю відзначити, що й інші культурні центри України робили спроби організувати видання творів місцевих учених. Видання, що містили в собі історичні праці на протязі 1926 р. були: В Києві:

- 1) „Записки Історико-філологічного відділу Укр. Акад.Наук“ кн. XI
- 2) „Україна“ (вийшло 6 номерів, 5 книжок, загального числа кн. 16—20).
- 3) „Науковий Збірник Історичної Секції УАН“, що продовжує собою відоме видання „Записок Українського Наукового Товариства в Києві“; 1926 р. вийшли два Збірники за р. 1925 та за р. 1926, інакше тт. XX та XXI колишніх Записок Наукового Товариства.
- 4) Видання порайонних комісій Історичної Секції—вийшов I-й великий том Київської комісії під назвою: „Київ та його околиця“, і її ж заходом окремий том „Нових студій з історії Києва“ В. І. Щербини.
- 5) „Праці Комісії по виучуванню західно-руського та українського права“, в. II.
- 6) Збірник праць Комісії для дослідів громадських течій на Україні. Вийшла одна книжка під назвою „Декабристи на Україні“.
- 7) Видання Київського Іст. Парт'у, що випустив збірник „1905 рік на Київщині“ та низку окремих брошюр, присвячених історії революційних подій.
- 8) Студії з історії України науково-дослідчої катедри історії України в Києві, т. I.

В Харкові: в першу чергу треба назвати:

- 1) Праці харківської науково-дослідчої катедри історії української культури. Вийшло дві книжки: „Науковий Збірник“ ч. 2—3, та ч. 4, присвячене декабристам на Україні.
 - 2) Видання укр. Центр Архіву. Вийшла одна книжка, присвячена декабристам.
 - 3) „Летопись Революции“, журнал Іст. Парт'у, вийшло 6 NN, 5 книжок.
- З виданнів інших культурних центрів України, де знайшли собі місце праці українських істориків, треба в першу чергу назвати Ніжинські та Полтавські Записки Інституту Народньої Освіти. Ніжинський Інститут 1926 р. перейшов з гектографованого способу на друкарський і тому VI-та книга „Записок“ становить поважний том з цікавим науковим змістом. Полтавські „Записки“ і досі на жаль виходять не з друкарні, а з школографічного апарату в тиражі 75 примірників, між тим як містять вони надзвичайно цінний науково-історичний матеріал, що ні в якому разі не повинен відразу обертатися в якусь неприступну бібліографічну рідкість. Про інші провінційальні видання мова буде згодом.

Переходячи до огляду самої літератури, приходиться вже наперед сказати, що увага істориків спинялася далеко не з однаковим інтересом на різних епохах української історії та на різних питаннях її. Так, питанню часів до-слов'янських на українській території і слов'янського на Україні розселення присвячена одна тільки стаття ак. Мих. Грушевського, як вступна стаття до збірника „Київ та його околиця“, під назвою „Порайонне історичне дослідження України і обслідування Київського узла“.

Питанням звязаним з князівським періодом нашої історії присвячено так само небагато розвідок. Маємо роботи: О. л. Андріяшева, історика із школи В. Антоновича, що по довгім антракті ізнову береться до Українських студій. Йому належить „нарис колонізації Київської землі до кінця XV віку“, друкований в тому самому Збірнику, що і стаття акад. Грушевського. Стаття носить характер зводу уже відомих і використаних іншими ученими даних і наближається до більш самостійного досліджу там, де автор переходить до пізніших часів Литовського періоду на Україні.

Нові, і цінні, помічення в сфері матеріальної культури Київської Руси приносить з того-ж таки збірника студія Іполіта Моргілевського: „Київська Софія в світлі нових спостережень“.

Історик права проф. М. Максимейка, автор дисертації про Руську Правду, не покидає інтересу до цього пам'ятника права і присвячує йому роботу „Система Руської Правди в її поширеній редакції“. (Праці Комісії для виучування історії зах. рус. та Укр. права, в. II).

Ще можна назвати низку праць, що на межі стоять історії та історії літератури. Це, по-перше, велика робота ак. В. Перетца: „Слово о Полку Ігоревім—Пам'ятки феодальної України-Руси XII віку“, де в передмові та в коментарі маємо чимало думок про феодальне оточення, на якому виріс славний твір, та досліджено еволюцію літописних описів Ігорєвого походу на Половців.

Далі йдуть статті Вяч. Ржіги „Ярослав Осмомисл в „Слові о полку Ігоревім“ (Київ. Наук. Зб. за 1926 р.) і Арк. Лященка „Сага про Олафа Трігвассона й літописне оповідання про Ольгу“ (Україна“ кн. 4).

Період литовський української історії теж не викликав живішого інтересу в українських істориків. З надрукованих праць присвячених цьому періоду можемо назвати:—посмертну рецензію проф. М. Володимирського-Буданова на роботу Малиновського „Рада Вел. Кн. Литовського“ (Зап. Соц.—Екон. Відділу УАН, т. IV).

Проф. О. л. Грушевський, що дав чимало розвідок саме з литовського періоду, видрукував одну статтю: „З київського ратушного господарства XVI віку (Збірник „Київ та його околиця“).

Близька до цієї роботи і стаття Тетяни Франюкової, що дебютувала в „Зап. Іст. Філ. Від. Ак. Наук“ статтею „Ратушні землі в В. К. Литовському в XVI—XVII вв.“.

Цікава робота була задумана Ів. Балінським, що так передчасно помер на весні цього року, про польсько-литовський та український феодалізм. Покійний дослідник успів видрукувати тільки перший розділ своєї праці, присвячений бібліографії питання про феодалізм в Польщі („Нариси з історії феодалізму та феодального права в Польщі, Литві та на Україні“, I „Феодалізм в Польщі“—Праці Комісії для виуч. іст. з. р. та укр. права В. II).

По історії культури цього періоду треба відзначити вип. I п'ятого тому „Історії української літератури“ ак. Мих. Грушевського. В цій роботі маємо поруч з аналізом культурного (літературного) життя на

українських землях в литовсько-польські часи, ще й майстерню характеристики торговельного капіталізму на Україні, яка особливо цінна в наші часи марксівського інтересу до історії.

Для періоду польсько-козацького, так само, як і періоду козацької революції на Україні випадково не з'явилося жадної праці: випадково очевидно, бо студії над цими часами велися, але переважна більшість праць, що була видрукована 1926 р., присвячена часам пізнішим, а саме економічній та соціальній історії Гетьманщини.

Питанням державного господарства Гетьманщини присвячена стаття Руднева „Фінансовий стан України за Петра“ (Київ. Наук. Зб. за 1925 р.), що подає цінний цифровий матеріал з архівів Харкова зачерпнутий.

Широко й інтересно ставить проф. П. Клименко проблему „Міста й територія на Україні за Гетьманщини“ (Зап. Іст. Філ. Від. УАН, кн. 7—8).

Низку розвідок з соціальної історії гетьманщини опублікував проф. Ол. Грушевський: „Універсали та грамоти в земельних справах з 1650—1660 рр.“ (Київ. Наук. Збірник за 1926 р.). „Перші гетьманські універсали“ („Записки Іст. Філ. Від. УАН“, кн. 7—8). „З побуту старшини XVIII ст.“ („Київ. Наук. Збірн.“ за 1926 р.).

Студії над економікою Гетьманщини на підставі Рум'янцевої ревізії продовжувалися 1926 р. і дали дві роботи: М. Ткаченка „Канівська сотня“ (Зап. Іст. Філ. Від. УАН, кн. 7—8) та Ів. Мандзюка „Гоголівська сотня“ (Студії київ. катедри).

Кілька робіт було присвячено цехам, як от робота К. Лазаревської: „Київські цехи в другій половині XVIII та на поч. XIX в.“ (Збірник „Київ та його околиця“). Ан. Єршова „До історії цехів на лівобережжі“ (Зап. Ніж. ІНО, кн. VI). Козаченка „Пережитки цехової організації в Гадячі (Київ. Наук. Зб. за 1926 р.) Економічним життям Гетьманщини цікавився відомий дослідник історії лівобережного селянства В. О. Барвінський, що видрукував статтю: „Замітки до історії мануфактури в Лівобережній Україні XVIII ст.“ (Харк. Наук. Зб., ч. 2—3).

Соціальними процесами і аналізом класової структури Гетьманщини займався Л. Окиншевич, видрукувавши простору, старанно оброблену студію на тему: „Генеральна старшина“ (Праці комісії зах. рус. права . II).

Питанням судової організації Гетьманщини займається Мірза-Авакянц, „Нариси з історії суду в Лівобережній Україні у другій половині XVIII століття“ (Харк. Наук. Зб., ч. 2—3).

Цікаве питання про існування української монети, порушене відомим ученим М. Слабченком, в його „Організації народного господарства України“ стало предметом живої полеміки, в якій взяли участь Шугаєвський, Петровський та сам Слабченко на сторінках Київського Науков. Збірника.

В 1926 р. продовжувалась спроба розшифрувати загадкового автора літопису, відомого під назвою Самовидця. Вперше цю спробу зробив покійний В. Модзалевський, що, пишучи біографію Романа Ракушки, переконався в справедливості давно вже висловленого здогаду, що Ракушка це—„Самовидець“. Передчасна смерть не дала змоги опублікувати покійному історикові цей свій висновок, але опублікована ним докладна розвідка біографічного змісту про Ракушку дала змогу без особливого труда прийти до вже зробленого висновку. Це могли зробити і ті, що знали В. Модзалевського і навіть ті, що ніколи з уст його не чули про його висновки. В 1925 р. В. Романовський на сторінках „України“ в-перше написав те, до чого дійшов раніш Модзалевський. В 1926 р.

з'явилося аж дві праці аналогічного змісту М. Петровського в ніжинських „Записках ІНО“ та О. Оглоблін в „Зап. Іст. Філ. Від. УАН“.

Другим козацьким літописцем С. Величком займався П. Г. Клепацький, що присвятив цьому письменникові чималу статтю „Літопис Самійла Величка“ в „Записках Полтавського ІНО“,—отому надзвичайно рідкому на жаль виданні.

Там-же в „Записках Полтавського ІНО“ видруковані дуже інтересні матеріали, зібрані в Яготинському архіві Репнина студентом К. Козубенком і ним же опрацьовані під назвою: „Матеріали до історії заселення колишнього „вільного степу Яготинського“. Ідучи в плані своєї роботи за Ол. Лазаревським, К. Козубенко подає тут цікаві матеріали до колонізації та історії сел Яготинської сотні.

З історії культури XVIII ст. треба відмітити велику працю акад. Д. І. Багалія „Г. С. Сковорода, український мандрований філософ“, ДВУ. Це ніби підсумок довголітньої роботи автора над Сковородою; особливо цікава вона тим, що автор її декларативно заявляє, що в сій роботі встановлюється погляд „з соціологічного та матеріалістичного марксистського погляду“.

Питання про архіви старої Гетьманщини торкається В. Романовський в статті: „До історії архіву Малоросійської Колегії“ („Україна“ кн. 5).

Щоб закінчити огляд праць з історії Гетьманщини треба згадати ще статтю І. Борщака „Вольтер і Україна“ („Україна“, кн. 1), де автор подає джерела Вольтерової характеристики Мазепи.

Історії Запоріжжя було присвячено за 1926 рік тільки дві статті: М. Ткаченка „Утворення Нової Сербії на запорізьких землях 1772 р.“ („Україна“, кн. 3) та Н. Полонської-Василенко—„З історії останніх часів Запоріжжя“ (Зап. Іст. Філ. Від. УАН, кн. IX).

Правобережній Україні XVIII ст. присвячено було також небагато студій. Найважлишою з них безперечно треба назвати роботу О. Барановича „Нариси магнатського господарства на півдні Волини у XVIII в.“ (Студії з історії України наук.-дослід. кат. в Києві, т. I).

Крім неї, треба назвати статтю М. Тищенка „Боротьба київських козаків з магістратом за право шинкувати горілкою“ (Праці комісії зах. рус. права, в. II) та маленьку замітку В. Юркевича: „Селянські переходи та граничні комісії половини XVIII ст.“ (Записки Іст. Філ. Відділу Ак. Н., кн. 7—8).

Раніше ніж перейти до огляду літератури, присвяченої XIX та XX ст. ст., треба ще відзначити дві дуже цінні і інтересні праці: це є поперше згадана збірка В. І. Щербини „Нові студії з історії Києва“, видана Академією Наук в пошану п'ятдесятліття літературно-наукової діяльності автора; збірник цей містить низку статтів учнів автора про роботи В. Щербини, та 14 статтів з історії Києва від XVII ст. і кінчаючи століттям XIX. Друге видання теж Академії Наук це робота В. Кордта: „Чужоземні подорожі по Східній Європі до 1700 р.“—старанно зібраний реєстр відомостей з IX століття.

Література по XIX ст., як це не дивно, не дуже багатою була за 1926 р. дарма, що економіку XIX ст. пильно студіює низка дослідників. Можемо назвати В. Камінського „До історії реформи 1861 року на Поділлі“ (Студії з історії України наук дослідчої катедри, в Києві, в I). і згадану студію М. Корниловича: „Інвентарі в Володимир-Волинському повіті“ (Археографічний Збірник).

Більше пощастило історії громадських та революційних рухів в XIX ст.; особливо інтерес до них повставав в звязку з ювілейними датами чи то подій чи то окремих діячів.

Столітній ювілей декабрського повстання дав низку виданнів. Перед вів Харків, де було випущено науково-дослідною катедрою збірник: „Повстання Декабристів на Україні“, за загальною редакцією ак. Д. Багалія з статтею проф. М. І. Яворського „Основи декабризма на Україні“, капітальною розвідкою Л. П. Добровольського „Повстання Чернігівського полку перед військовим судом у Могильові“.

Окремо вийшла невеличка книжка ак. Д. Багалія: „Декабристи на Україні“.

Укр. Центр. Архів випустив збірник: Рух декабристів на Україні, з статтями і матеріалами акад. Багалія, Ольги Багалій, А. Покровського, В. Базилевича, В. Стратен, Є. Трифільєва, А. Козаченка і О. Рябініна-Скляревського.

В Києві вийшов збірник „Декабристи на Україні“, скомпанований Комісією для дослідів громадських течій на Україні за редакцією ак. С. Єфремова та В. Міяковського. Збірник має в собі вступну статтю ак. Єфремова: „Від легенди до історичної правди (Місцеве підгрунття в декабристському рухові)“ загальний огляд В. Романовського „Причини невдачі в 1825 р.“, низку матеріалів, зібраних в різних архівах Ольгою Багалій, Л. Добровольським, В. Міяковським, В. Базилевичем, В. Гандовою-Берниковою, В. Барвінським, О. Назарцем, та переклад мемуарів київського дідача Йосипа Руліковського.

Окремо вийшли в Києві брошури В. Базилевича „Декабристи на Київщині“ ДВУ та його ж „Декабристи. Очерки І—ІІІ“, брошура російською мовою, що має в собі три нариси: „Восстание Черниговского полка“, „Восстание декабристов в Киеве“ і „Декабристы в Сибири“. Брошура ця видана в тиражі всього 100 примірників.

Про декабристів у Києві було видруковано ще кілька робіт, але появилися вони ще 1925 р. і в цьому огляді про них мовити не доводиться.

Драгоманівський ювілей викликав низку статтів про Драгоманова в „Україні“, кн. 2—3 і почасті кн. 4 (Статті, спомини та матеріали Мих. Грушевського, Ігн. Житецького, Ол. Пчілки, Мих. Бужинського, ак. Кирила Студинського, Мих. Возняка, В. Міяковського, О. Гермайзе, Ір. Антонович; опубліковані були згадки й оцінки діяльності Драгоманова покійників Ол. Русова та П. Тучапського).

Так само кн. 6 „Україні“ була присвячена Франкові (Статті Мих. Грушевського, Дм. Багалія, Кир. Студинського, Мих. Возняка і біографічний матеріал, поданий Ів. Коссаком, Ом. Киричинським, Ігн. Житецьким та Ів. Лизанівським).

З Франківської ювілейної літератури треба одмітити появлення Франківського Збірника, що вийшов у виданні Книгоспілки у Києві за редакцією і з розвідкою Р. Заклинського: „Громадсько-політичний розвиток Галичини і Франко“.

З історії народництва на Україні заслуговує на особливу увагу стаття С. Буди: „До історії революційно-народницького руху на Україні в першій половині 70-х років—Іван Трезвинський, один з „193-х“ („Україна“, кн. 1). Так само цінний матеріал про Б. Познанського дав В. Міяковський в статті: „Б.С. Познанський (народник 60-х років)“ („Україна“, кн. 1).

За одним із виявів діяльності київської Старої Громади стежить. С. Шамрай в статті: „Київський одноденний перепис 2-го березня 1874 р“.

Крім того на сторінках „України“, було уміщено ще чимало матеріалів і заміток з історії громадського руху та відносин.

З історії революційного руху на Україні в кінці ХІХ й на початку ХХ вв. вийшла книга О. Гермайзе: „Нариси з історії революційного руху на Україні, т. І. РУП“, видання Книгоспілки, та окреме видання роботи

А. Риша, що друкувалася перед тим на сторінках „Летописи Революции“: „Очерки по истории Украинской соц.-дем. „Спілки“. — Истпарт. Ц.К.К.П.(б)У Изд-во „Пролетарий“, Харків.

Особливу увагу дослідників революційного руху, як і слід було цього сподіватись, займав ювілейний 1905 рік. Частина виданнів присвячених 1905 року вийшла власне 1925 р., частина, спізнившись, 1926 р. Займалися дослідницькою роботою з історії 1905 р., місцеві комісії Іст. Парт'ю. В результаті маємо збірники по історії 1905 р. що вийшли в Києві, Одесі, Олександрівську. В цих збірниках маємо спомини та статті різних авторів. З робіт окремих авторів відзначимо книгу Т. Херечко „1905 в Донбасе“, вид. „Прибой“.

Київський Іст. Парт. видав окремо такі брошури—розвідки: В. Манилов „Вооруженное восстание в частях киевского гарнизона“ (Ноябрь 1905 года) Д. В. У. В. Манилов „Киевский совет рабочих депутатов в 1905 г.“ Д. В. У. В. Іванушкин. „Селянський рух 1905—1906 на Київщині“. 1926 р.

Історико-революційний журнал „Летопись Революции“ умістив силу матеріалів і споминів з революційної боротьби, особливо, з часів жовтневої революції. Звертає на себе увагу робота М. Рубача „До історії української революції“, що викликала на сторінках того ж журналу цікаві додатки В. Затонського.

Щоб допомогти орієнтуватися в численній літературі з історії революції на Україні, „Летопись Революции“ почала друкувати систематичний огляд літератури.

Наша замітка не вичерпує всієї продукції з поля української історії. Дещо з провінційальних видань можливо лишилось невідомим, а дещо з менш важливого і дрібного свідомо не було введено за браком місця. Але і цей перелік показує, що українська історична наука на Радянській Україні може розвиватися широко і робить великі поступування наперед.

О. Гермайзе.

РА 1126

О.Гермайзе